

Vaativat tilanteet sijaishuoltotyössä

Tuija Eronen & Riitta Laakso

Johdanto

Lastensuojelussa kaikki ei ole aina sitä, miltä ensisilmäyksellä näyttää. Tähän ajatukseen olemme törmänneet usein lastensuojelun tutkijoina. Niin myös tutkimuksessa, jonka aiheena ovat sijaishuollossa kohdattavat vaativat tilanteet. Sijaishuollossa ja lastensuojelussa tehtävän työn tutkimus on Suomessa vähäistä ja työn vaativuutta on aiemmissa kotimaisissa tutkimuksissa jäsenetty usein yhden työntekijäryhmän näkökulmasta (Laakso 2009; Hoikkala 2011; Mänttari-van der Kuip 2015.) Tutkimushankkeessamme olemme halunneet laajentaa tätä näkökulmaa ja tarkastella sijaishuoltotyöhön liittyvää vaativuutta, jonka sekä sijaishuollon sosiaalityöntekijät, laitostyöntekijät että sijaisvanhemmat tunnistavat. Laajempi näkökulma on tärkeä ja mielekäs, koska sijaishuoltoon sijoitettujen lasten hyvinvointi syntyy tai on syntymättä yhteistyössä näiden eri toimijoiden kesken. Tutkijoina yllätyimme siitä, mistä sijaishuollon toimijat kertoivat, kun kysyimme heiltä sijaishuoltotyön vaativista tilanteista. Osa kertomuksista kiinnittyi arjen jokapäiväisiin tapahtumiin ja varsin tavallisilta kuulostaviin tilanteisiin: esimerkiksi lapsen lääkkeiden ottamisesta huolehtimiseen ja käytäntöön, että lääkkeet otetaan veden kanssa. Tutkimustamme ja tämän artikkelin kirjoittamista on ohjannut yhteinen kiinnostuksemme ymmärtää lastensuojelun sijaishuoltotyöhön liittyvää vaativuutta.

Sijaishuollon kysymykset ovat liittäneet meidät tutkijoina tiedeyhteisöön ja kutsuvat meitä tarkastelemaan aihetta yhdessä ja erikseen aina uusista näkökulmista. Olemme tarkastelleet huostassa olevien lasten kokemuksia (Laakso 2016), huostaanotettujen lasten institutionaalisia polkuja (Eronen 2013), sijaishuoltopaikan valintaa (Laakso 2013), lastenkotia osana elämäntarinaa

lastenkodissa asuneiden kertomuksissa (Eronen 2012) ja lastenkotityön arkea (Laakso 2009). Sijaishuolto, lastensuojelulaitokset ja sijaishuollossa tehtävä työ eivät ole aiheita, jotka valitessaan tutkija kulkisi lapsipolitiikan valtaviirassa – päinvastoin, sijaishuollon kysymyksiin keskittyminen johdattaa tutkijan valtaviirran ulkopuolelle. Lastensuojelun kehittämässä pääpaino on vuosikymmenten ajan ollut ehkäisevien palveluiden ja avohuollon palveluiden kehittämässä ja ajatuksessa huostaanottojen ehkäisemisestä. Tämä ideologis-poliittinen suuntaus on johtanut osittain sijaishuollon ja siellä tehtävän työn näkymättömyyteen (Eronen ym. 2010). Meille tämä sijaishuollon marginaalinen ja lapsipoliittisesti erityinen asema tekee tutkimisesta mielekästä ja merkityksellistä.

Lastensuojelun sijaishuollosta on kyse silloin, kun lapsen kasvun ja kehityksen turvaamiseksi on päädytty lastensuojelun viimesijaiseen toimenpiteeseen eli huostaanottoon. Huostaanoton myötä lapsi useimmiten sijoitetaan perhehoitoon, ammatilliseen perhekotiin tai lastensuojelulaitokseen. Samalla pääasiallinen vastuu lapsen päivittäisestä huolenpidosta ja kasvatuksesta siirtyy sijaisvanhemmille tai laitoksen työntekijöille ja lapsen asioista vastaavalle sosiaalityöntekijälle.

Käytämme kehittämäämme käsitettä ”sijaishuoltotyö” kuvaamaan tätä eri toimijoiden toteuttamaa huostaanotetun lapsen huolenpidosta ja hyvinvoinnista vastaamisen tehtävää. Käsitteen ”sijaishuoltotyö” käyttöön liittyy ajatuksemme sijaishuollossa toimivien eri ammattiryhmien, niin sosiaalityöntekijöiden, laitosten työntekijöiden kuin myös sijaisvanhempien, toteuttamasta lasten hyvinvoinnin turvaamistehtävästä. Vaikka eri toimijoiden vastuut painottuvat hiukan eri tavoin, eikä sijaisvanhempien tehtävää virallisesti määrittellä palkkatyöksi, sijaishuoltotyössä eri toimijoita yhdistää jaettu yhteiskunnallinen vastuu huostaanotettujen lasten hyvinvoinnista ja lapsen hyvän elämän toteutumisesta.

Sijaishuollossa toimivien sosiaalityöntekijöiden, lastensuojelun laitostyöntekijöiden ja sijaisvanhempien kokemuksiin pohjautuvia tutkimuksia on vähän (Helavirta ym. 2014). Heillä kaikilla on kuitenkin merkittävää kokemustietoa ja näkemystä sijaishuollon ajankohtaisista ilmiöistä. Sijaisvanhempien, laitosten työntekijöiden ja sosiaalityöntekijöiden kokemusten ja kertomusten kuu-

leminen onkin tärkeää paitsi sijaishuollossa tehtävän työn luonteen ymmärtämisen vuoksi, myös sijaishuollon kehittämisen kannalta. Siksi keskitymme tässä artikkelissa sijaishuollossa toimivien työntekijöiden ja sijaisvanhempien näkemyksiin sijaishuollossa kohdattavista vaativista tilanteista. Tutkijoina emme lähtökohtaisesti määrittele, mitä vaativat tilanteet ovat, vaan keskiössä on se, mistä sijaishuollossa toimivat puhuvat vaativina tilanteina.

Artikkelimme aineistona ovat kahden keskisuuren kaupungin sijaisvanhempien ja lastensuojelulaitosten työntekijöiden kirjoitelmat (12) sekä sijaishuollon sosiaalityöntekijöiden fokusryhmähaastattelut (kaksi ryhmää, joissa 11 työntekijää). Keskitymme tässä artikkelissa työntekijöitä erityisesti puhuttaneisiin vaativiin tilanteisiin. Nämä vaativat tilanteet liittyvät organisaatioiden ja toimintaympäristön jatkuvaan muutokseen, henkilökohtaisen vastuun korostumiseen ja arjen haasteellisuuteen.

Sijaishuoltotyön luonnehdintaa

Sijaishuoltotyö on sekä julkista huoltoa että henkilökohtaista hoivaa ja huolenpitoa. Julkisenä huoltona sijaishuoltoa sekä eri toimijoiden velvollisuuksia ja toiminnan rajoja määritellään lainsäädännön avulla (esim. Lastensuojelulaki 417/2007). Tämä näkyy myös eri toimijoiden työssä työn erilaisina painotuksina. Laura Steckley ja Mark Smith (2011) jäsentävät näitä sijaishuoltotyön painotuksia käsitteiden *caring about* (huolehtiminen) ja *caring for* (hoiva) avulla. *Caring about* -käsite kuvaa sijaishuollon sosiaalityöntekijän tehtävää, jossa painottuu lasten oikeuksien toteutumisesta huolehtiminen sekä lasten tilanteen arviointi. Susanna Helavirta (2016) on tiivistänyt tämän tehtävän ja käyttänyt siitä käsitettä julkinen huoltaja. Sijaisperheissä ja laitoksissa tapahtuvassa hoi-vassa ja huolenpidossa (*caring for*) korostuu sen sijaan konkreettinen arjen ja yhteisen elintilan jakaminen lasten kanssa: lasten nukkumaanmenosta, ruokailusta ja läksyjen teosta huolehtiminen, lapsen tunteiden ja pahan olon käsittely sekä arkinen yhdessäolo (Laakso 2009).

Harry Fergusonin (2010) tapaan ymmärrämme sijaishuoltotyön paikassa ja tilassa tapahtuvana työnä, jossa katseleminen, lasta kohti ja lapsen kanssa käveleminen, koskettaminen ja kuunteleminen antavat työntekijälle tietoa siitä, onko lapsi turvassa juuri sillä hetkellä kotonaan, koulussa tai sijaishuol-

topaikassa. Lasten ja nuorten kanssa tehtävässä työssä kosketusta on mahdollista paeta. Sijaishuoltotyössä kosketus ja ruumiillisuus ovat läsnä myös negatiivisina ilmiöinä kuten lasten kiinnipito-, rajoittamis- ja väkivaltilanteina sekä työntekijöiden määrittelemänä ja kokemana väkivaltana (Ellonen & Pösö 2010; Hoikkala 2014; 2011; 2003; Kunta 10 -tutkimus 2016).

Sijaishuoltotyöhön julkisena huoltajuutena ja huolenpitotyönä liittyy sen intiimiyden ja sensitiivisyyden vuoksi vaade toimijoiden korkeasta etiikasta. Sarah Banks (1995, 26–27) on muotoillut sosiaalityön eettisiksi ohjeiksi seitsemän arvokkaan kohtaamisen perustekijää. Näitä ovat asiakkaan ainutlaatuisuuden tunnistaminen ja tunnustaminen, määrätietoinen tunteiden ilmaisu, hallittu emotionaalinen osallistuminen, asiakkaan hyväksyminen sellaisenaan, tuomitsemattomuus, itsemääräämisoikeuden tunnustaminen sekä luotamuksellisuus. Tällainen hyve-eettinen lähestyminen ei kuitenkaan yksin riitä hoiva- ja huolenpitotyössä kohdattujen haasteiden jäsentämiseen (Saurén & Kuhmonen 2014) eivät myöskään sosiaalityön yleiset eettiset periaatteet (Arki, arvot ... 2013) tai lastensuojelun uudet laatusuositukset (Lastensuojelun ... 2014). Siksi sijaishuoltotyön yhteydessä onkin korostettu enemmän hoivaetiikan kaltaista tilannekohtaista tarkastelua ja eettistä herkkyyttä (Holland ym. 2014; Holland 2010). Steckley ja Smith (2011) korostavat sijaishuoltotyön luonnetta käytännöllis-moraalisena työnä erotuksena teknis-rationaalista ajattelua korostavalle tulkinnalle. Sijaishuoltotyön ymmärtäminen käytännöllis-moraalisena painottaa sijaishuoltopaikan arjen käytäntöjen, kasvokkaisten kohtaamisten, lasten ja aikuisten välisten suhteiden sekä työssä yllättäen eteen tulevien tilanteiden merkitystä ja eettisyyden toteutumisen tarkastelua näissä arkisissa tilanteissa ja kohtaamisissa.

Lastensuojelua tehdään muuttuvissa toimintarakenteissa: työtehtäviä uudelleen organisoidaan eri työntekijäryhmien kesken, kehitetään kuntien välisiä yhteistyötä ja rakennetaan maakuntamallia. Nämä muutokset eivät voi olla vaikuttamatta sijaishuoltotyöhön, vaikka tutkimusten pohjalta tiedämmekin niistä erittäin vähän. Sijaishuoltotyön tekemisen reunaehdoissa ja organisoimisissa on tapahtunut merkittäviä muutoksia myös sikäli, että työtä tehdään enää harvoin kunnan omistamissa laitoksissa, kuntatyöntekijänä. Viimeisimmän käytettävissä olevan tiedon mukaan suurin osa (84 %) lastensuojelun lai-

tospaikoista oli vuonna 2009 yksityisten tuottamia (Heino 2009, 205). Uusin suuntaus on se, että monikansalliset palveluyritykset ostavat pienempiä laitoksia ja näin palvelujen tuottaminen keskittyy. Sijaishuoltopalvelujen yksityistäminen näkyy myös perhehoidossa. Palvelujen yksityistämisestä huolimatta kunnilla on edelleen päävastuu sijaishuollosta ja sen valvonnasta: valvoa lasten edun toteutumista ja hyvinvointia sijaishuollossa sekä valvoa kunnan alueella toimivia sijaishuoltopalveluja. Merkittävä osa tästä valvonnasta toteutuu lapsen asioista vastaavan, sijaishuollon sosiaalityöntekijän toimesta.

Vuoden 2012 alussa astui voimaan lastensuojelulain muutos, jonka mukaan lapsen sijaishuolto on järjestettävä ensisijaisesti perhehoidossa. Tämä oli merkittävä lainsäädännön muutos, sillä aikaisemmin Suomessa ei ole lainsäädännön tasolla asetettu eri sijaishuoltomuotoja järjestykseen suhteessa toinen toisiinsa. Muutokset eri sijaishuoltomuotojen välillä näkyvät jo tilastoissa. Vuoden 2015 viimeisenä päivänä huostassa olleista lapsista (n=8 776) jo yli puolet (56 %) oli perhehoidossa, vastaavasti vuoden 2011 lopulla perhehoitoon oli sijoitettuna 49 % huostassa olleista lapsista (n=8 964). Perhehoitoon vuonna 2015 sijoitetuista lapsista 13,3 % (646) oli sijoitettu sukulais- tai läheisperheisiin. Ammatilliseen perhekotihoitoon oli sijoitettuna 15 % prosenttia ja laitoksiin 25 %. Kiinnostavaa on, että maakuntien välillä on merkittäviä eroja eri sijaishuoltomuotojen käytössä. Pohjois-Pohjanmaa erottuu muista maakunnista. Siellä korostuu perhehoitoon sijoittaminen: huostassa olleista lapsista 72 % oli perhehoidossa ja laitoksissa vain 16 %. Sen sijaan Etelä-Pohjanmaalla, Päijät-Hämeessä, Uudellamaalla ja Varsinais-Suomessa oli perhehoidossa alle puolet huostassa olevista lapsista. Satakunta sijoittuu lähelle keskiarvoa maakuntana, jossa noin 60 % lapsista on perhehoidossa. (Lastensuojelu 2011; 2015.)

Sijaishuollossa tehtävää työtä ja sen vaatavuutta on vaikeaa tehdä näkyväksi. Tiedämme valtakunnallisten tilastojen pohjalta sijoitettujen lasten määrän vuoden viimeisenä päivänä ja lapsen sijoitusmuodon. Valtakunnallisia tilastoja lasten sijoitusten syistä ei ole saatavilla, ei myöskään tietoa siitä, miten monta työntekijää ja minkälaisella koulutuksella työskentelee sijaishuollossa. Vaikka perhehoitopainotteisuus näkyy tilastoissa, ei meillä ole tietoa perhehoitajien määrästä, taustoista eikä siitä, mikä on keskimääräinen perheeseen sijoitettujen lasten määrä.

Sijaishuollossa tehtävän työn vaativuutta on aikaisemmissa tutkimuksissa tarkasteltu lähinnä hoiva- ja huolenpito työhön (*caring for*) liittyvän arjen toistuvuuden ja yllätyksellisyyden, työn pitkäkestoisuuden, eettisen tilante- ja tapauskohtaisuuden, emotionaalisen kuormittavuuden, työn ruumiillisuuden tai kehollisuuden sekä lasten vaikeutuneiden ongelmien näkökulmasta (Holland ym. 2014; Holland 2010; Steckley & Smith 2011; Hoikkala 2011; Laakso 2009). Työn vaativuus on yhdistetty myös työskentelyyn entistä vaativampien lasten ongelmien kanssa (Lehto 2011; Manninen 2013; Valkonen & Pasanen 2012) ja lastensuojelun sosiaalityöntekijöiden kokemaan vainoon (Oinonen 2016). Työntekijöiden työssään kohtaama vaino, väkivalta, väkivallan uhka sekä lasten entistä vaativammat ongelmat ovat tilanteita, joita ei voi sijaishuollossa ohittaa tai vähätellä. Sijaishuollossa tutkimuskiinnostus keskittyy usein ääri-ilmioihin ja niiden rinnalla arjen toistuvat tilanteet ja niiden vaativuus jää varjoon ja vaille tutkimuksellista kiinnostusta (Eronen 2007).

Aineisto ja analyysi

Artikkelimme perustuu vuosien 2016 ja 2017 aikana kahdessa keskisuudessa kaupungissa toteutettuun tutkimushankkeeseen. Kyseiset kaupungit valikoituivat yhteistyökumppaneiksi siksi, että kummassakin kaupungissa lastensuojelu on organisoitu siten, että avohuollon sosiaalityö ja sijaishuollon sosiaalityö on eriytetty, perhehoito toteutetaan seudullisena yhteistyönä ja molemmissa kaupungeissa on omat lastensuojelulaitokset. Kyseiset kaupungit olivat heti ensimmäisten neuvottelujen jälkeen valmiit yhteistyöhön. Aineistonkeruu on tapahtunut vaiheittain. Ensimmäisessä vaiheessa keväällä 2016 lähetimme yhteistyökaupunkiemme yhteyshenkilöiden kautta kirjoituspyynnöt sijaishuollon sosiaalityöntekijöille, lastensuojelulaitosten työntekijöille ja sijaisvanhemmille. Ajatuksena oli, että kirjoitelma-aineiston pohjalta jatkamme työskentelyä kummassakin kaupungissa työpajoissa. Kirjoitelmia vaativista tilanteista saimme kaiken kaikkiaan kaksitoista. Koska kirjoituksia laativat laitosten työntekijät ja sijaisvanhemmat ja saimme kirjoituspyyntöömme vastauksen vain yhdeltä sosiaalityöntekijältä, toteutimme kummassakin kaupungissa fokusryhmähaastattelun yhdessä sosiaalityöntekijöiden kanssa sosiaalityöntekijöiden näkemyksen tavoittamiseksi. Haastatteluihin osallistui

yksitoista sosiaalityöntekijää. Työntekijät tunsivat toinen toisensa jo ennestään ja myös me tutkijat olimme useille tuttuja eri yhteyksistä. Haastatteluissa tunnelma oli välitön ja keskusteluissa tuettiin toinen toisten esittämiä näkemyksiä, jatkettiin kertomalla samaan aiheeseen liittyvillä omilla kokemuksilla, mutta tuotiin esille myös muista poikkeavia näkemyksiä. Tutkijoina osallistuimme aktiivisesti keskusteluun kysyen tarkennuksia ja esittäen osallistujien kommentoitaviksi havaintojamme ja tiivistyksiä. Kirjoitelmissa ja fokusryhmähaastatteluissa oli samoja toistuvia teemoja. Kirjoitelmien ja fokusryhmähaastattelujen jälkeen olemme jatkaneet tutkimusta eri toimijoiden yhteisissä työpajoissa. Tämän artikkelin aineistoon työpajat eivät kuitenkaan sisälly, vaan aineistona ovat saamamme kirjoitelmat sekä sosiaalityöntekijöiden kanssa käydyt nauhoitetut ja litteroidut fokusryhmähaastattelut.

Aineiston analysointi on toteutettu sisällönanalyysin periaatteita noudattaen sekä edennyt syklistesti ja dialogisesti tutkijatriangulaationa. Kumpikin tutkija on lukenut aineistoa ensin erikseen ja hahmottanut keskeisiksi tunnistamiaan vaativia tilanteita työntekijöiden puhunnan perusteella. Analyysimme kohteena olevat vaativat tilanteet tulivat työntekijöiden puheessa kuvatuiksi harmillisina, pahaa mieltä aiheuttavina, ammatillista epävarmuutta tuovina, epäoikeudenmukaisuutena tai jopa pelkoa ja turvattomuutta tuottavina. Vaativiin tilanteisiin liittyneet teemat muodostuivat ensimmäisessä analyysivaiheessa seuraaviksi: organisaatiomuutokset (epävarmuus omasta työstä, lasten sijoitusten jatkumisesta, prioriteettimuutokset), omien tunteiden reflektointi (arvottomuuden tunne, yksin tekeminen, vastuun kantaminen ja tukea vaille jääminen, pelko), kriiseissä navigointi sekä myötätunto ja empatia lapsia ja vanhempia kohtaan. Analyysin seuraavassa vaiheessa olemme verranneet jäsennyksiämme keskustellen yhdessä.

Aineiston analyysin aloittaminen erikseen sai meidät kummatkin hämmilleen. Vaikka olimme molemmat lukeneet kirjoitelmat ja olleet mukana tekemässä fokusryhmähaastatteluja, pohdimme pitkään, millaisin käsittein työntekijöiden kertomuksia vaativista tilanteista voisi kuvata ja jäsentää. Ne eivät jäsenytyneet aikaisempien tutkimusten tavoin asiakastilanteisiin tai työntekijän työssään kohtaamaan painostukseen tai uhkatilanteisiin. Meidän molempien tutkijoiden tulkinta oli, että vaativuus sijaishuoltotyössä kiinnittyi

tilanteisiin, joihin liittyi vallitsevan asiantilan ja tavoitellun välinen epäsuhta. Päädyimme englanninkieliseen käsitteeseen ”mismatching”, jonka suomenkielinen vastine epäsuhta tavoittaa vain osin tulkintamme sijaishuoltotyön vaativuudesta. Mismatching-käsite viittaa siihen, että sijaishuoltotyön vaativuudessa on kyse eri tasoilla näyttäytyvästä epäsuhdasta. Tätä eri tasoille kiinnittyvää epäsuhtaa kuvaamme tarkemmin seuraavassa luvussa.

Sijaishuoltotyön vaativuus – epäsuhta tavoitellun ja vallitsevan välillä

Analyysin tuloksena olemme jäsentäneet aineistomme pohjalta sijaishuoltotyön vaativuuden kolmeen teemaan: 1) jatkuvat organisatoriset muutokset ja niiden synnyttämä epäsuhta, 2) yhteiskunnallisen ja henkilökohtaisen vastuun välinen epäsuhta sekä 3) suunnitelmallisuuden ja tilannekohtaisuuden välinen epäsuhta.

Jatkuvat organisatoriset muutokset ja niiden synnyttämä epäsuhta

Haastattelemamme sijaishuollon toimijat kertovat työn tekemisen reunaehdoissa tapahtuneista merkittävistä muutoksista. Työntekijöiden määrä suhteessa asiakkaisiin on puhututtanut jo pitkään lastensuojelun sosiaalityössä. Kysymys työn resursoinnista on ollut esillä monissa lastensuojelua ja sen kehittämistä koskevissa selvityksissä (Toimiva lastensuojelu 2013; Valtiontalouden tarkastusvirasto 2012). Sijaishuollon sosiaalityöntekijöiden kokemuksena tilanne ei ole tästä huolimatta muuttunut. Suuret asiakasmäärät ovat edelleen merkittävä syy kokemukseen työn raskaudesta ja vaativuudesta.

Niin, kohtuuttomuus, kyl mä koen että, jos mul on asiakkaita yli 50 ja oikeesti niin ku mä sanoin, et ei ykskään ei oo pieni asia, niin, siihen liittyy myös sit se syyllisyys sillai et ku mä koen kohtuuttomasti et mä en pysty esimerkiks tekee niitä soittoja sijaisperheeseen, et hei, mitä teil kuuluu. Jos mä soitan ni mul on aina joku asia, jotta saadaan joku asia eteenpäin. Niin laki vaatii ja muualta tulee paineita, siit et sä teet hyvin, sen työsi, ettet sä ainakaan riko lakia, periaatteessa, niin, ja sit kuitenkin kohtaisit ja tunnistaisit ne tunteet, niin ne vaatimukset tuntuu välillä kohtuuttomilta, siihen määrään. (sosiaalityöntekijä 2)

Työntekijät kokevat, että suuresta asiakasmäärästä johtuen heille ei jää mahdollisuutta kysellä lapsen ja sijaisvanhemman kuulumisia muulloin kuin lain edellyttämässä asiakassuunnitelmaneuvoittelussa tai muissa vastaavissa lain määrittelemässä tilanteissa. Aineisto-ote tekee näkyväksi myös sen, että sijaishuollon sosiaalityössä on kyse vastuullisesta lapsen turvallisuuden varmistamiseen liittyvästä työstä ja syyllisyydestä, jota työntekijät kokevat joutuessaan tekemään työtään kohtuuttomiksi kokemissaan olosuhteissa.

Suurten asiakasmäärien ohella työntekijöiden vaihtuminen lisää sijaishuoltotyön kuormittavuutta. Aineistossamme niin sosiaalityöntekijät, laitosten työntekijät kuin myös sijaisvanhemmat puhuvat henkilövaihdoksista ja siitä, kun ”ei tiedä mistä tuulee”. Sijaishuoltotyö ymmärretään ennen kaikkea suhteisiin kiinnittyvänä työnä. Yleisistä ja työyhteisön yhteisistä linjauksista huolimatta sillä, kenen kanssa töitä tehdään, on väliä.

Tässä tehtävässä se semmonen vaativa. Mun mielestä semmonen luottamuksen lunastaminen, eli nyt kun uutena sosiaalityöntekijänä kättelin yhtä sijaisäitiä, se oli vihanen mulle ja sano et mä oon heidän kuudes sosiaalityöntekijä, ja mä pyysin viran puolesta anteeks, et tää aika on tämmöstä ... Ja sitten yks sijaisäiti sano mulle kauheen hyvin, että aina pelottaa kun tulee uus sosiaalityöntekijä, kun ei tiedä mistä nyt tuulee. (sosiaalityöntekijä 3)

Määräaikaiset työsuhteet ja työntekijöiden vaihtuminen tarkoittavat erityisesti sijaisvanhemmille oman yksityisyyden avaamista ja jakamista useiden eri sosiaalityöntekijöiden kanssa. Myöskään sosiaalityöntekijälle suhteen ja luottamuksen rakentaminen sijaisvanhemman kanssa ei ole helppoa silloin, kun itse on jo kuudes lapsen asioista vastaava sosiaalityöntekijä.

Kohtuuttomaksi koetun työmäärän ja työntekijöiden vaihtuvuuden ohella haastattelussa kuvataan työtehtävien uudelleenjärjestelyä ja sen seurauksia. Tehtävien uudelleen järjestelyt näkyvät erityisesti sijaishuollon sosiaalityössä. Samalla kun tuottavuuden nimissä useissa kunnissa on lastensuojelun sosiaalityössä vähennetty toimistohenkilökuntaa, heille aikaisemmin kuuluneita työtehtäviä on siirtynyt sijaishuollon sosiaalityöntekijöille. Tämän seurauksena iso osa sosiaalityöntekijöiden työajasta menee toimistotyöhön ja erilaisten laskujen käsittelyyn ja huostaanotettujen lasten tapaaminen jää sen vuoksi vähemmälle.

Ja sit mä päätän et nyt mä enemmän keskityn siihen asiakkaaseen. Nyt mä enemmän tapaan ja olen. Ja sitku mä tuun siihen työpöydän ääreen ja siel odottaa ne kaikki paperit ja sit mä oonki siel. Sitten vaan niitten sähköpostien kans ja niitten maksulappujen kans ja siis sit olik päivä jo obi. (sosiaalityöntekijä 4)

Toistuvana teemana aineistossamme tulee esille epäsuhta sen välillä, mitä sijaishuollon sosiaalityöntekijät kokevat keskeiseksi työssään ja millaisiksi heidän työpäivänsä organisatoristen ratkaisujen seurauksena todellisuudessa muodostuvat. Organisatoriset ratkaisut näkyvät myös lastensuojelulaitoksissa. Sijaishuoltopaikkojen kilpailutukset ja työn tuloksellisuuden mittaaminen ovat muuttaneet lastensuojelun laitostyötä. Lastensuojelulaitoksia on kilpailutuksen myötä jaoteltu useissa kunnissa ns. tavallisiin lastensuojelulaitoksiin ja vaativamman hoidon laitoksiin. Tämän seurauksena eri laitoksissa tehtävän työn luonteen oletetaan painottuvan eri tavoin. Laitosten luokittelun lisäksi laitosten suoritteita ja kirjattuja tapahtumia, esimerkiksi tehtyjä rajoittamistoimenpiteitä, verrataan laitosten kesken.

Työtämme ei katsota vaativaksi tai haastavaksi ylemmän esimiestason silmin ja ongelmatilanteissa tai niitä jälkikäteen selvitellessä lähinnä syyllistetään siitä, että esim. kiinnipitoihin päädytään. Vertaillaan muiden sijaishuoltopaikkojen työntekijämääriä tai lapsilukuja meihin jne. Niin no, tämä liittyy tuohon ymmärryksen puutteeseen. Ylhäällä tuijotellaan tilastoja ja keskitytään asiajohtamiseen, ihmisjohtaminen uupuu. (laitoksen ohjaaja 1)

Työn tuloksellisuuden mittaamiseksi luodut kriteerit eivät työntekijöiden kokemuksena välttämättä vastaa työn sisältöä. Työntekijöiden kokemuksena on, ettei johdossa ymmärretä sijaishuoltotyön luonnetta ja haasteellisuutta. Haastattelujen perusteella näyttää siltä, että sijaishuoltotyö on organisoitu ja mitoitettu toimimaan ”normaaliolosuhteissa”. Tällainen työn organisointi ja resurssointi jättää kuitenkin vain vähän tilaa sijaishuoltotyön luonteeseen kuuluvalla yllätyksellisyydelle.

Yhteiskunnallisen ja henkilökohtaisen vastuun epäsuhta

Kun lapsi on otettu huostaan, vastuu hänen hyvinvoinnistaan on siirtynyt yhteiskunnalle. Vastuun konkreettisina kantajina ovat sijaishuollon toimijat. Vastuun kanssa yksin jääminen ja tuen puute herättävät huolta sijaishuollon

toimijoissa. Tämä yksin jääminen koskettaa kaikkia eri sijaishuoltotyössä toimivia. Laitosten työntekijöiden ja sijaisvanhempien osalta yksin jääminen liittyy hoiva- ja huolenpitotehtäviin, sosiaalityöntekijöiden kohdalla päätös-
tentekoon. Sijaisvanhemmat toivoisivat sosiaalityöntekijöiltä enemmän tukea arkeensa, sillä heillä ei ole työkaveria, jonka kanssa pohtia arkisia tilanteita ja niissä tekemiään ratkaisuja. Myös laitoksissa on tilanteita, joissa työntekijän on tehtävä ratkaisunsa yksin. Muita työntekijöitä ei ole paikalla tai hiljaiseksi arvioidusta, mutta useiden päällekkäisten tapahtumien täyttämästä työvuorosta on selviydyttävä yksin. Sosiaalityössä ratkaisuja pohditaan usein työyhteisön kesken ja neuvotteluissa eri ammattilaisten kanssa, mutta silti kysymys vastuun jakautumisesta askarruttaa. Haastatteluissa sosiaalityöntekijät pohtivat, millaista tukea he esimiehiltä saisivat, tai miten yksin he tehtyjen päätösten kanssa ovat. Muistissa heillä oli Helsingin kaupungin tilanne, jossa yksittäiset sosiaalityöntekijät eivät saaneet Erika-tytön tapauksessa oikeusapua työnantajansa taholta. Epäily johdon tuesta tuo työhön turvattomuutta.

... kokee jäävänsä yksin niitten asioiden kanssa ... Periaattees sä jaat niit asioita. Mut meille jotenki on langennu, et me joudutaan tekee sit se kuitenkin se ratkasu, sosiaalityöntekijänä. Sit siin jotenkin kokee, et ku ne muut tahot esimerkiks joku lastenpsykiatri, ni ne saattaa sanoo mielipiteensä, mut he ei anna virallista kantaa. Tai sitte kun sä keskustelet esimiehen tai kollegoiden kanssa, niin ne sanoo kyl mielipiteen, mut. Sit se, kuitenkin jää, et sitä ei pysty sit kuitenkaan loppuviimeks jakamaan. Se palaute kaikesta siit toiminnast ni sehän kohdistuu vain ja ainoastaan sinuun, koska, sun nimes on siellä vastuutyöntekijänä. (sosiaalityöntekijä 5)

Lakisääteisesti vastuu ei jakaudu yhteisölliseksi vastuuksi. Lapsen asioista vastaavana sosiaalityöntekijänä toimiessaan työntekijät kokevat vastuun päätöksistä lankeavan heille, vaikka ratkaisuja pohdittaisiinkin varsin moniammatillisessa verkostossa. Yksi näistä päätöksistä liittyy sijaishuoltopaikan valintaan, joka on merkittävä päätös huostaanotetun lapsen hyvinvoinnin ja lapsen huostaanotolle asetettujen tavoitteiden toteutumisen kannalta. Sosiaalityöntekijä ei voi valintaa tehdessään aukottomasti luottaa sijaishuoltopaikoista muualta saamiinsa arviointeihin tai kilpailutuslistoihin (myös Laakso 2013). Aina sijoitukselle asetetut tavoitteet ja odotukset eivät toteudu. Lapsi saattaa kohdata sijaishuoltopaikassa turvattomuutta ja erilaisia kasautuvia ongelmia. Sosiaali-

työntekijälle tilanne on lohduton ja herättää turhautumista sekä kertoo epäonnistumisesta omassa työssä, kuten seuraava haastattelulainaus osoittaa:

... mä aattelin et mikä on kans sellanen haastava kohta, niin kyl mä aattelen että sijaishuoltopaikan muutoksen miettiminen, ku ei oo mitään vanhassa sijaishuoltopaikassa enää tehtävissä. Ja sit se laps kohtaa sitä ihan samaa sielä uudessa paikassa, ammatillisessa, et tää on must ihan lohdutonta, et mitä sille voi tehdä. Et sijaisperheestä on lapset siirretty sijaisvanhempien päihdeikäytön vuoks pois, ammatilliseen perhekotiin, ja sit selviää, et sielläkin on päihdeongelma aikuisella, et jotenkin ihan ... et se että me yritetään pelastaa lapsi jostain tilanteesta, niin se joutuu siihen ihan samaan tilanteeseen, niin ne on mulle jotenkin hirveen raskaita. (sosiaalityöntekijä 6)

Useat työntekijät kirjoittivat tai pohtivat sitä, miten vaikea on etukäteen arvioida ja tietää eri sijaishuoltopaikkojen käytännöistä. Koskaan ei voi ihan varmasti tietää, mitä lapsi sijaishuoltopaikassa kohtaa tai miten lapsen kanssa toimitaan. Sosiaalityöntekijän kokemana lohduttomuus kyseisessä tilanteessa kertoo myös sijaishuoltoon liittyvästä yleisemmästä ilmiöstä eli valvonnan ja kilpailutuksen toimimattomuudesta. Tilanne kääntyy sosiaalityöntekijän yksilölliseksi vastuunkannoksi ja saa hänet kyseenalaistamaan omaa ammatillista arviointikykyään.

Useissa sosiaalityöntekijöiden haastatteluissa puhuttiin liian ruusuista odotuksista. Odotukset liittyvät huostaanotettujen lasten haavoittavien elämäntilanteiden työntekijöissä herättämiin tunteisiin. Sijoituksen myötä lapsen elämään toivotaan pysyvyyttä, läheisiä ja huolehtivia ihmissuhteita, turvallisuutta ja yksilöllistä huomiointia, kaikkea sitä, mistä lapsen ajatellaan jääneen paitsi. Tällöin erityisesti perhesijoitusta voidaan tarkastella turhan optimistisin odotuksin. Työntekijät pohtivat, muuttuvatko odotukset sijaisvanhemmille epärealistisiksi ja mistä kertoo se, että sijaishuoltopaikan muutoksia tapahtuu niin runsaasti? Jos monista sijoituksista huolimatta, näyttää siltä, että sijoituksella ei pystytä ratkaisemaan lapsen ongelmia tai turvaamaan lapsen hyvinvointia, oman työn mielekkyys kyseenalaistuu. Kun lastensuojelujärjestelmän toimenpiteet tuottavat lapselle toistuvia sijoituksia, muuttoa, ihmissuhteiden katkeamisia ja irrallisuutta, voidaan puhua jo järjestelmän tuottamasta traumatisoitumisesta. Tällöin järjestelmään liittyvät puutteet

tulevat sijaishuollon eri toimijoille näkyviksi ja osin henkilökohtaisesti kannettaviksi.

Haastattelut tekevät näkyviksi myös lapselle järjestettävien palveluiden tarpeen arvioinnin, järjestämisen ja kustannusvastuiden hämärtyminen. Lastensuojelulain (413/2007) mukaan kunnan on järjestettävä huostaanotetulle lapselle asiakassuunnitelmassa tarpeelliseksi arvioidut palvelut ja sijaisvanhemmille sovitut korvaukset. Lapsen asioista vastaavan sosiaalityöntekijän tehtävänä on arvioida lapsen palvelujen tarve ja varmistaa niiden toteutuminen. Lapsen tarpeiden huomioiminen ja niihin vastaaminen näyttävät aineistossamme muuttuvan yhteiskunnallisen vastuun sijaan sijaishuollon toimijoiden henkilökohtaiseksi vastuuksi tai hyvin resursoitujen sijaishuoltopaikkojen kantamaksi vastuuksi.

Niin kyl joo mullaki on yks laitos ketä ny olikse viime viikol sielt ohjaaja soitti ja sano, et he ajattelee ny et tää tyttö tarvii terapian. Etku hänel on viel pari vuot sijoitusta niin he tekee mitä vaan että se saa sen terapian. He maksaa sen vaik sitte, et he on aiemminki maksanu. Mä et selvä, ihan ... Ihan jos haluutte niin voitte maksaa. Tiedän että me ei sitä täältä pystytä kustantaan. (sosiaalityöntekijä 4)

Kiinnostavaa edellä olevassa episodissa on sosiaalityöntekijän itselleen määrittelemä asema, joka näyttäytyy enemmän kunnalle taloudellisesti tilivelvollisena toimijana kuin lapsen asioiden ajajana. Laitoshoidon kohdalla voidaan toki ajatella, että laitoksen ottama vastuu lapsen hoitoon liittyvistä rahallisista investoinneista tulee korvatuksi hoitopäivämaksujen avulla. Sen sijaan perhehoitajien kantama vastuu siirtyy henkilökohtaiseksi.

Itse en ole sijoituksen alkuvaiheessa aina jaksanut pitää oikeudesta käynnistämiskorvaukseen. Hankintoja tulee paljon, arjessa perhe ja lapsi hakee paikkaansa, paljon uusia asioita. Tällöin en vain jaksa joka menoeran perään pyytää lupaa tai kerätä kuitteja. Olen vain ostanut kaiken tarvittavan, esimerkiksi jos lapsella ei ole yhtään mitään kuin päällään olevat vaatteet ja loput pieniä ym., en voi jäädä odottamaan, että sosiaalityöntekijällä on aikaa tehdä päätös, johon voi kulua jopa kuukausia. (sijaisvanhempi 1)

Henkilökohtaisen vastuun ottamista perustellaan lapsen tarpeilla, asioiden sujumisella, perhehoitoon asettumisen haasteilla, sosiaalityöntekijöiden kiireellä ja päätösprosessien hitaudella.

Suunnitelmallisuuden ja tilannekohtaisuuden välinen epäsuhta

Sijaishuoltotyössä ovat samaan aikaan läsnä arkiset rutiinit ja suunnitelmallisuus sekä niitä rikkova hektisyys, yllätyksellisyys ja tilannekohtaisuus. Tähän suunnitelmallisuuden ja tilannekohtaisuuden epäsuhtaan liittyy eri toimijoiden kertomana osa sijaishuoltotyössä kohdattavasta vaativuudesta. Työssä on pystyttävä jatkuvasti arvioimaan, kenen tarpeisiin tulisi vastata ensin. Eräs sosiaalityöntekijä kuvasi työn tilannekohtaisuuden ja suunnitelmallisuuden epäsuhtaa kertomalla episodista, joka oli tapahtunut edeltävällä viikolla. Hän oli suunnitellut heti maanantaina työviikon alussa soittavansa ja sopivansa tapaamisesta sijoitettuna olevan lapsen kanssa, mutta viikon lopulla perjantaina hän huomasi olevansa tilanteessa, että muut akuutit asiakastilanteet olivat syrjäyttäneet suunnitelman. Tämä työhön ja asiakkaiden tarpeisiin vastaamiseen liittyvä tilannekohtaisuus on osa sijaishuoltotyön vaativuutta. Se ahdistaa sosiaalityöntekijöiden ohella myös laitoksen työntekijöitä ja sijaisvanhempia. Seuraava kertomus tekee näkyväksi sen, miten monen eri asianosaisen kanssa lastensuojelun laitostyössä tulisi samanaikaisesti toimia:

Joka kerta kun lapsi tulee lastenkotiin, on lapsen kotona ollut jokin traumaattinen tilanne esim. vanhempi on yrittänyt itsemurhaa, vanhempien voimakas päihtymys alkoholista tai huumeista tai lääkkeistä johtuva perheväkivaltatilanne tms. Lapsi voi olla todella poissa tolaltaan tai sitten hän on aivan puhumaton tai kaikki tunteet siltä väliltä ovat mahdollisia. Aikuisen pitää yrittää olla itse rauhallinen ja tukea lasta/nuorta tilanteessa. Samaan aikaan voi osastolla olla 6 muuta lasta ja heidän arkensa pitää myös hoitaa. Osastolla on kaksi työntekijää samaan aikaan töissä eli henkilökuntaresursseja ei ole kovinkaan paljon. Lasten läheiset ovat myös hädissään tilanteesta ja mahdollisuuksien mukaan myös heitä pitäisi ehtiä kuunnella puhelimesta ja kertoa, että lapset ovat turvassa ja kertoa heille, milloin lapsia voi tulla tapamaan laitokseen. (laitoksen ohjaaja 2)

Sosiaalityöntekijöiden arvioidessa ja huolehtiessa Steckleyn ja Smithin (2011) käsittein yhden lapsen oikeuksien toteutumista, joutuvat laitosten työntekijät ja sijaisperheet vastaamaan monen lapsen hoivatarpeisiin ja mahdollisesti myös lasten vanhempien ja sukulaisten tuen tarpeisiin samanaikaisesti. Siksi kysymys, miten sijaishuollossa voidaan kunnioittaa lapsen oikeuksia ja ottaa huomioon jokaisen lapsen yksilölliset tarpeet, ei ole vähäpätöinen.

Useat työntekijöiden kertomukset kiinnittyvät arkisiin tilanteisiin ja tapahtumiin. Arkisten, pienten asioiden merkityksellisyys sijaishuoltotyössä tiivistyy erään haastateltavan kommentissa, kun hän totesi, ettei sijaishuollossa ole pieniä asioita, sillä pienetkin asiat ovat merkitykseltään isoja. Sen tunnistaminen, millaisia lapsen kasvuympäristö ja sijaishuoltoapaikan kasvatustyyli ovat, ja miten lapsilähtöisesti työtä tehdään, ei ole sosiaalityöntekijälle helppoa. Kasvatustyyli, lapsen yksilöllinen huomioiminen ja asioiden katsominen lapsen kannalta todentuu arkisissa kohtaamisissa. Nämä usein vähäpätöisiltä tuntuvat tapahtumat kertovat sosiaalityöntekijälle siitä, millaiseksi lapsen asema sijaishuollossa määrittyy ja millaisen ymmärryksen pohjalta työtä tehdään.

*Ja se voi tul jossain hyvin pienessäki niinku esimerkiks ku laps lähti jalkapal-
loleirille ja oli ostettu limut ja eväät mukaan. Ja ohjeistus oli, että hän ottaa
ne mukaan. Ja kuinka ollakkaan sit joku ohjaaja oliki päättäny, et no eipä-
hän niit tarvi nyt vielä ottaa mukaan. Et viekoon sit omaohjaaja sillonku
menee kattomaan. Parin kolmen päivän päästä. Niin kyl mul tuli semmonen
olo, että kyllähän siinä sit se laps leimaantuu, et toi on se, se lapsi sieltä las-
tenkodista, jolla ei oo mitään mukana. Että must ne on niin, toisaalt semmo-
sii arkisii ehkä pieniä asioita, mut ku aattelee sitä oman perheensä ja omien
lastensa ja omien kokemustensa kautta, niin musta ne on pyöristytävii, että
tänä päivänä viel tapahtuu. (sosiaalityöntekijä 7)*

Julkilausumattomana ja samalla itsestään selvänä ajatuksena pidetään sitä, että laitoksessa on riittävästi resursseja arkisen kasvatuksen toteuttamiseen ja lapsen yksilölliseen huomioimiseen. Näyttää siltä, että sijaishuollossa aikuisen yhdelle lapselle antama aika ja läsnäolo eivät kaikissa laitoksissa ole mahdollisia. Sijaishuoltoon sijoitettujen lasten arjessa kokema epäoikeudenmukaisuus ja lasten arkiseen kasvatukseen liittyvien resurssien epätasa-arvoisuus tulee sosiaalityöntekijöille näkyväksi monin tavoin: lapsen saamana yksilöllisenä huomioimisena, yhdessä tehtävinä matkoina ja lapsen harrastusten tukemisena. Epäsuhta yhdelle lapselle annetun ajan ja muiden vaatiman ajan kanssa liittyy sijaishuoltotyöhön sen kaikilla tasoilla. Seuraava esimerkki niinkin arkisesta ja yksinkertaiselta näyttäytyvästä tilanteesta, kuin lapsen lääkkeiden ottamisesta, avaa useita ulottuvuuksia sijaishuoltotyöhön:

*Niinku mun yhdellä tämmösellä erityisen tuen lapsella on lääkitys, joka hä-
nen pitäs joka päivä ottaa ja he on sit ohjaajien kans sopinu ilmeisesti et se on*

sitte veden kanssa illalla. No sit tää poika osaa olla vähä hankala ja hän oli kerran sanonu et hän ei ota veden kans, et hän haluu mehuu. Sit ohjaaja oli sanonu 'et varmaan saa mehuu'. Ja lääke oli jääny ottamat. Mä suutuin siit ihan hirveesti ja sanoin, että se on aivan sama, että minkä kanssa se poika sen ottaa, että kuhan se vaan ottaa sen joka ilta. (sosiaalityöntekijä 4)

Tilannetta voidaan tulkita osoituksena laitoksen joustamattomasta kasvatus-tyylistä, mutta myös lapsen lääkkeidenottoon liittyvän tehtävän laiminlyön-nistä. Episodia voi tulkita myös toisin, sillä sijoitettujen lasten kanssa toimi-miseen liittyy monia kirjoitettuja ja kirjoittamattomia näkemyksiä hyvästä kasvatuksesta. Yksi keskeinen on pyrkimys suunnitelmallisuuteen, johdon-mukaisuuteen ja tasavertaisuuteen lasten kesken. Yhdenmukaiset säännöt esimerkiksi lääkkeet otetaan veden kanssa, voidaan näin ajatella laitoksessa lasten johdonmukaisena kasvatuksena. Sääntöjen kirjaamista ja niiden yhden-mukaista noudattamista pidetään yhtenä sijaishuoltotyön laadun ja lasten oi-keuksien toteutumisen takeena. Säännöt sitovat myös työntekijää. Laitoksessa työntekijän toistuvaa säännöistä joustamista voidaan pitää lojaalisuusristiriitana suhteessa muihin työntekijöihin ja samalla nähdä sen horjuttavan joh-donmukaista kasvatusta. Sijaishuoltotyössä merkittävä osa kanssakäymisestä lasten kanssa edellyttää työntekijältä tilannekohtaista harkintaa, tilannetajua ja tilannetietoisuutta. Konkreettinen esimerkki lääkkeiden otosta ei kerro sitä, miksi työntekijä on päätenyt kyseiseen ratkaisuun. Sen sijaan esimerkki paljas-taa sijaishuoltotyössä läsnä olevan jännitteen suunnitelmallisuuden ja tilanne-kohtaisuuden välillä.

Epäsuhtaisuuden koreografia sijaishuoltotyössä

Olemme tarkastelleet artikkelissamme sijaishuoltotyötä kysyen, mitä ovat työn vaativat tilanteet työntekijöiden kertomina. Aineistonamme ovat lasten-suojelulaitosten työntekijöiden ja sijaisvanhempien kirjoittamat kertomukset ja sosiaalityöntekijöiden fokusryhmähaastattelut. Aineistolähtöisen analyy-sin tuloksena vaativat tilanteet määrittäivät kolmeen pääteemaan, jotka otsi-koimme 1) jatkuvat organisatoriset muutokset ja niiden synnyttämä epäsuhta, 2) yhteiskunnallisen ja henkilökohtaisen vastuun epäsuhta ja 3) suunnitelmal-lisuuden ja tilannekohtaisuuden välinen epäsuhta. Teemat eivät ole erillisiä

vaan ne kietoutuvat toisiinsa ja ovat yhtäaikaaisesti läsnä monissa vaativiksi määritellyissä tilanteissa.

Jatkuvat organisatoriset muutokset aiheuttavat vaativia tilanteita kaikille sijaishuoltotyötä tekeville. Organisatoriset muutokset konkretisoituvat suurina asiakasmäärinä, työntekijöiden vaihtumisena ja työtehtävien uudelleen järjestelyinä. Työntekijämäärän niukkuus heijastuu sijaishuoltotyössä suoraan lasten ja vanhempien kanssa tehtävään työhön. Sijaishuoltotyön kuormittavuus ja työntekijämäärän niukkuus ei ole uusi tutkimustulos. Aikaisempien tutkimustulosten (esim. Saarinen ym. 2012) kanssa yhdenmukaisena se on kuitenkin merkittävä sikäli, että se kertoo poliittisesta haluttomuudesta korjata jo pitkään tiedossa ollutta ja vallinnutta tilannetta.

Sijaishuoltotyön kehittämisessä katse tulisi tutkimuksemme tulosten pohjalta suunnata resurssien riittävyden ohella esimiestyöhön ja siihen, että työntekijät kokisivat saavansa esimiehiltään tukea. Tutkimuksessamme työntekijöiden luottamus esimiesten tukeen näyttäytyi ohuena tai peräti omaa työtä mitätöivänä ja syyllistävänä. Yksi keskeinen sijaishuoltotyön epäsuhta paikantuukin tutkimuksessamme työntekijöiden johtamisodotusten ja vallitsevan johtamistodellisuuden välille. Tämä sama johtamiskulttuuriin liittyvä ilmiö näkyy sosiaalialalla sijaishuoltoa laajempänä kysymyksenä. Maija Mänttärivan der Kuip (2015) on todennut tutkimuksessaan, että sosiaalityössä työkentelevät luottavat enemmän työtoverien ammatilliseen vertaistukeen kuin esimiesten antamaan tukeen.

Tutkimuksessamme työntekijöiden kertomuksissa korostuvat työn tuottavuuden tavoitteluun ja työtehtävien uudelleen järjestelyyn liittyvät jatkuvat muutokset. Sosiaalityöntekijöiden työaikaä käytetään yhä enemmän toimistotehtäviin. Työn tuloksellisuuden mittarit, jotka ovat usein määrällisiä, eivät työntekijöiden mukaan tavoita työn keskeistä sisältöä. Työntekijät pitävät sijaishuoltotyössä keskeisenä sen suhdeperustaisuutta. Tämä johtaa puolestaan epäsuhtaan ja eettiseen jännitteeseen sen välillä, mitä pidetään työssä tärkeänä ja millaiseksi työ todellisuudessa muodostuu. Havaintomme on samansuuntainen kuin Maija Mänttärivan der Kuipin (2013) tutkimuksessa, jossa lähes 40 prosenttia sosiaalityöntekijöistä koki, että heidän mahdollisuutensa tehdä sosiaalityötä ammattieettisesti oli heikentynyt kuluneen kolmen vuoden ai-

kana. Samanaikaisesti työntekijöiden selonteko- ja tilintekovelvollisuus oli lisääntynyt taloudellis-tuloksellisen ideologian korostumisen myötä. Anna Metteri ja Kaisa-Elina Hotari (2011) ovat todenneet, että kun ”työntekijät eivät pysty työssään noudattamaan ammatillisia ja eettisiä tavoitteitaan, vaan joutuvat toimintaympäristön esteiden takia tekemään moraalisia kompromisseja, seurauksena on eettinen kuormitus”.

Tutkimuksemme tulokset tekevät näkyväksi sijaishuoltotyöhön liittyviä vaativia tilanteita, joissa työntekijät ottavat henkilökohtaista vastuuta lasten hyvinvoinnin turvaamisesta, silloin kun organisaatio ei toimi toivotulla tavalla. Toimintaympäristön eettistä kuormitusta ja moraalisia kompromisseja pyritään lievittämään ottamalla enemmän henkilökohtaista vastuuta. Moraalinen vastuu asiakkaiden hyvinvoinnista ja toisaalta kokemus vähäisistä mahdollisuuksista vaikuttaa oman työn rakenteellisiin epäkohtiin, johtavat tähän ratkaisuun. Väitämme, että vaikka työntekijöiden henkilökohtaiset ratkaisut näyttävätkin yksilötasolla toimivilta, lapsen edun mukaisilta ja ammatillisesti harkituilta, ne eivät ratkaise laajemmin sijaishuoltotyöhön liittyviä rakenteellisia ongelmia.

Kolmantena vaativien tilanteiden teemana nostimme esiin suunnitelmallisuuden ja tilannekohtaisuuden epäsuhtaan, joka liittyy kaikkien sijaishuoltotyötä tekevien työhön. Tähän epäsuhtaan liittyvät vaativat tilanteet ovat päivittäisiä sijaishuoltotyössä. Nämä ovat työntekijöiden arjen keskellä tekemiä nopeita päätöksiä siitä, miten juuri nyt kyseisessä tilanteessa toimitaan. Tämän epäsuhtaan seuraukset tulevat näkyviin sijaishuoltoon sijoitettujen lasten arjessa ja erityisesti näiden tilanteiden tarkempi tutkiminen yhdessä sekä työntekijöiden että lasten kanssa olisi jatkossa tärkeää. Tämä vaativuus liittyy työntekijöiden tekemään ammatilliseen arviointiin siitä, tuleeko tilanteessa harkita vai noudattaa yleisiä sääntöjä ja suunnitelmia eli ”otetaanko lääkkeet” vai ”otetaanko lääkkeet veden kanssa”. Näissä arkisissa tilanteissa tuotetaan sijaishuoltoon sijoitetuille lapsille kokemuksia joko hyvinvoinnista, jatkuvuudesta ja välittämistä tai ennustamattomuudesta, leimaamisesta ja kaltoinkohTELUSTA. Näissä tilanteissa syntyvät sijaishuollossa elettyyn lapsuuteen liittyvät niin hyvät kuin huonot muistot, joita kannetaan läpi elämän (myös Eronen 2012; Hytönen ym. 2016).

Sijaishuoltotyön vaativien tilanteiden tarkastelu työntekijöiden näkökulmasta on ollut meille tutkijoina yllätyksellinen, mielekäs ja avartava matka. Tieto, jota työntekijöiden kirjoitusten ja fokusryhmähaastattelujen kautta tavoitetaan vaativista tilanteista, on paikallista. Sen sijaan epäsuhta, joka liittyy ylipäänsä sijaishuoltotyön toteuttamisen vaativuuteen, on tunnistettavissa myös kansainvälisessä tutkimuksessa. Kanadalainen laitostutkija James P. Anglin (2002) käyttää kongruenssin käsitettä kuvaamaan laadukkaan sijaishuoltotyön edellytyksiä. Hänen mukaansa sijaishuoltotyön kaikkien tasojen, lastensuojelu- ja kasvatusideologian, organisaation rakenteiden, johtamisen sekä lasten ja työntekijöiden kohtaamisen tulee olla linjassa keskenään. Tutkimuksemme tulokset kertovat merkittävästä epäsuhdasta ja jännitteestä näiden eri tasojen välillä. Suhdeperustainen työ, hyvään kohtamiseen ja vuorovaikutukseen lasten kanssa pyrkiminen on tärkeää, mutta se ei poista työn rakenteellisia ongelmia. Johtopäätöksemme tulevat lähelle Anna Metterin (2012) pohdintoja palvelujärjestelmässä syntyvien kohtuuttomien tilanteiden ratkaisemisesta. Näemme, että myös sijaishuoltotyössä on yhdistettävä suhdeperustainen asiakastyö ja rakenteellinen työ, jotta on mahdollista ehkäistä sekä asiakkaiden että työntekijöiden sosiaalista ja institutionaalista hylkäämistä.

Kirjallisuus

- Anglin, James P. (2002) *Pain, Normality and the Struggle for Congruence: Rinterpreting Residential Care for Children and Youth*. New York: Routledge.
- Arki, arvo, elämä, etiikka (2013) Sosiaalialan ammattilaisen eettiset ohjeet. Sosiaalialan korkeakoulutettujen ammattijärjestö Talentia ry. www.talentia.fi/files/558/Etiikkaopas_2013_net.pdf (luettu 4.9.2015).
- Banks, Sarah (1995) *Ethics and Values in Social Work*. Lontoo: Palgrave, Macmillan.
- Ellonen, Noora & Pösö, Tarja (2010) Lasten väkivaltakokemukset lastensuojelulaitoksissa ja sijaisperheissä. *Yhteiskuntapolitiikka* 75 (1), 34–44.
- Eronen, Tuija (2007) Katsaus 2000-luvulla julkaistuun suomalaiseen lastensuojelu tutkimukseen. <http://www.sosiaaliportti.fi/File/2f272051-7b88-4b1c-b0b6-55b1c3bee3e/2000-luvulla%20julkaistu%20lastensuojelututkimus%2007.pdf> (Luettu 14.1.2016).
- Eronen, Tuija (2012) *Lastenkoti osana elämäntarinaa. Narratiivinen tutkimus lastenkodeissa asuneiden kertomuksista*. Acta Universitatis Tamperensis 1713. Tampere: Tampere University Press.
- Eronen, Tuija (2013) *Viisi vuotta huostaanotosta. Seurantatutkimus huostaanotettujen lasten institutionaalisista poluista*. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. Raportteja 4. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos.
- Eronen, Tuija & Laakso, Riitta & Pösö, Tarja (2010) Now you see them and now you don't. Institutions in Finnish Child Protection Policy. Teoksessa Hannele Forsberg & Teppo Kröger (toim.) *Social work and child welfare politics. Through Nordic lenses*. Bristol: Policy Press, 147–159.
- Ferguson, Harry (2010) Walks, Home Visits and Atmospheres: Risk and the Everyday Practices and Mobilities of Social Work and Child Protection. *The British Journal of Social Work* 40 (4), 1100–1117.
- Heino, Tarja (2009) Lastensuojelu – kehityskulkuja ja paikannuksia. Teoksessa Johanna Lammi-Taskula, Sakari Karvonen & Salme Ahlström (toim.) *Lapsiperheiden hyvinvointi 2009*. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos, 198–213.
- Helavirta, Susanna (2016) Lapsen asioista vastaaminen huostaanoton jälkeen sosiaalityöntekijöiden kuvaamana. Teoksessa Rosi Enroos, Tarja Heino & Tarja Pösö (toim.) *Huostaanotto – Lastensuojelun vaativin tehtävä*. Tampere: Vastapaino.
- Helavirta, Susanna & Laakso, Riitta & Pösö, Tarja (2014) Huostaanoton kuva suomalaisen tutkimuksen valossa. *Janus* 22(3), 288–298.
- Holland, Sally & Williams, Annie & Forrester, Donald (2014) Navigating ethical moments when researching substance misuse with parents and their children. *Qualitative Research* 14(4), 411–427.
- Holland, Sally (2010) Looked After Children and the Ethic of Care. *British Journal of Social Work* 40 (6), 1664–1680.

- Hoikkala, Susanna (2003) 'Mikä on väkivaltaa, mikä ei' – Työntekijöiden tulkintoja nuorten väkivallattoman käyttäytymisen tukemisesta helsinkiläisissä lastensuojelulaitoksissa syksyllä 2002. Helsingin kaupunki tutkimuksia 5. <http://www.hel.fi/hki/sosv/fi/Julkaisut/Tutkimuksia>. (luettu 4.5.2017).
- Hoikkala, Susanna (2011) Ratsauksia ja kusitestejä. Päihde- ja huumekontrolli lastensuojelulaitoksessa. Teoksessa Mirja Satka, Leena Alanen, Timo Harrikari & Elina Pekkarinen (toim.) *Lapset, nuoret ja muuttuva hallinta*. Tampere: Vastapaino, 243–278.
- Hoikkala, Susanna (2014) *Kinnipito lastenkodissa*. Pelastakaa Lapset ry:n julkaisusarja nro 23. Helsinki: Pelastakaa Lapset ry.
- Hytönen, Kirsi-Maria & Malinen, Antti & Salenius, Paula & Haikari, Janne & Markkola, Pirjo & Kuronen, Marjo & Koivisto, Johanna (2016) *Lastensuojelun sijaishuollon epäkohdat ja lasten kaltoinkohtelu 1937–1983*. Sosiaali- ja terveysministeriön raportteja ja muistioita 22. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö.
- Kunta 10 -tutkimus* (2016) Helsinki: Työterveyslaitos.
- Laakso, Riitta (2009) *Arjen rutiinit ja yllätykset – etnografia lastenkotityöstä*. Acta Universitatis Tamperensis 1444. Tampere: Tampere University Press.
- Laakso, Riitta (2013) *Mistä koti huostaan otetulle lapselle?* Kunnallissalan kehittämissätiön tutkimuksia 73. Verkkojulkaisu. Helsinki: Kunnallissalan kehittämissätiö.
- Laakso, Riitta (2016) Huostaanotto ja muutokset lasten elämässä. Teoksessa Rosi Enroos, Tarja Heino & Tarja Pösö (toim.) *Huostaanotto – Lastensuojelun vaativin tehtävä*. Tampere: Vastapaino.
- Lastensuojelu 2015. Suomen virallinen tilasto. Lastensuojelu. Helsinki: THL.
- Lastensuojelu 2011. Suomen virallinen tilasto. Lastensuojelu. Helsinki: THL.
- Lastensuojelulaki 417/2007. <http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2007/20070417> (luettu 23.2.2017).
- Lastensuojelun laatusuositus (2014) Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisuja 4. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-00-3488-7> (luettu 4.9.2015).
- Lehto-Salo, Pirkko (2011) *Koulukoti – nuoren toinen mahdollisuus? Mielenterveydenhäiriöiden, oppimisvaikeuksien ja perheongelmien kirjo kehittämishaasteena*. Jyväskylän studies in education, psychology and social research 414. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Manninen, Marko (2013) *Koulukotiin sijoitettujen nuorten oirekuva ja ennuste*. Tutkimuksia 112. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos.
- Metteri, Anna (2012) *Hyvinvointivaltion lupaukset, kohtuuttomat tapaukset ja sosiaalityö*. Acta Universitatis Tamperensis 1778. Tampere: Tampere University Press.
- Metteri, Anna & Hotari, Kaisa-Elina (2011) Eettinen kuormitus ja toimintaympäristö nuorten palveluissa. *Sosiaalityön tutkimuksen vuosikirja*. Jyväskylä: PS-kustannus, 67–92.
- Mänttari-van der Kuip, Marja (2013) Julkinen sosiaalityö markkinaistumisen armoilla? *Yhteiskuntapolitiikka* 78(1), 5–19.

- Mänttari-van der Kuip, Marja (2015) Sosiaalityöntekijöiden työyhteisölliset voimavarat subjektiivisen työhyvinvoinnin selittäjänä kunnallisessa sosiaalihuollossa. *Työelämän tutkimus – Arbetslivsforskning* 13(1), 3–19.
- Oinonen, Marjo (2016) *Työnsä vuoksi vainotut. Lastensuojelun sosiaalityöntekijöiden kokemuksia vainotuksi tulemisesta ja siitä selviämisestä*. Sosiaalityön lisensiaatin-tutkimus. Erikoissosiaalityöntekijän koulutus. Tampere: Tampereen yliopisto.
- Saarinen, Arttu & Blomberg, Helena & Kroll, Christian (2012) Liikaa vaadittu. Sosiaalityöntekijöiden kokemukset työnsä kuormittavuudesta ja ristiriitaisuudesta Pohjoismaissa. *Yhteiskuntapolitiikka* 77(4), 403–418.
- Saurén, Kirsi-Marja & Kuhmonen, Petri (2014) ”Katsaus työn uuteen ruumiillisuuteen – ammatillisista hyveistä hyvän esittämiseen”. AGON, [http://agon.fi/article/katsaus-tyon-uuteen-ruumiillisuuteen-ammattillisista-hyveista-hyvan-esittämiseen/](http://agon.fi/article/katsaus-tyon-uuteen-ruumiillisuuteen-ammattillisista-hyveista-hyvan-esittamiseen/). Julkaistu 11.8.2014. (luettu 3.8.2015).
- Steckley, Laura & Smith, Mark (2011) Care Ethics in Residential Child Care: A Different Voice. *Ethics and Social Welfare* 5(2), 181–195.
- Toimiva lastensuojelu*. Selvitysryhmän loppuraportti (2013) Sosiaali- ja terveysministeriön raportteja ja muistioita 19. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö.
- Valkonen, Maarit & Pasanen, Timo (2012) Nuorten kokemuksia Helsingin Diakonissalaitoksen intensiivihoidosta. *Yhteiskuntapolitiikka* 77(3), 302–309.
- Valtiontalouden tarkastusviraston tarkastuskertomus 2012. Tuloksellisuus-tarkastuskertomus 6/Lastensuojelu. <https://www.vtv.fi/julkaisut/tuloksellisuustarkastuskertomukset/2012/lastensuojelu.4814.xhtml> (luettu 4.8.2015).